

ների պահպանման դեպքում դա կլինի «տեխնոգեն» ինտենսիվացում, որը կարող է միայն գյուղատնտեսական հողատարածությունների դեգրադացման բերել: Անհրաժեշտ են որակապես նոր մոտեցումներ, ագրոկուլտուրայի բարձր կուլտուրայի հիմքի վրա երկրագործության էկոլոգիական ինտենսիվացում, հողի բերրիության պարզ և ընդլայնված վերարտադրություն՝ օպտիմալ ցանքաշրջանառությունների, մաքուր ցեղերի կիրառման էկոլոգիապես համատեղելի արտադրության միջոցների, պարարտանյութերի ռացիոնալ կիրառման միջոցով և այլ ճանապարհներով:

Անհրաժեշտ է առաջին հերթին խստորեն պահպանել բնառեսուրսային օրենքներով, մասնավորապես «Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգիրք»-ով նախատեսվող՝ առանց այն էլ սուղ հողային ֆոնդի պահպանման և օգտագործման կարգը, հողօգտագործողների իրավունքներն ու պարտականությունները, իրականացնել հանրապետությունում հողօգտագործման խնդիրները, հողերի պահպանության վիճակի նկատմամբ առաջարկվող պահանջները, խթանել հողերի արդյունավետ օգտագործումը և այլն, որոնց նվիրված են նշված օրենսգրքի 21; 25; 26; 27; 29; 50-53 և 60-68 հոդվածները, «Ագրարային պետական տեսչությունների մասին» ՀՀ օրենքը, «Վարչական իրավախախտումների մասին» ՀՀ օրենքի №№ 54-58 հոդվածները և այլն:

ԳԱՅԱՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ՀՊԾՀ (պոլիտեխնիկ), ասիստենտ,
«ընդհանուր տնտեսագիտության» ամբիոն, տ.գ.թ.*

ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀՀ ԱՐՏԱՀԱՆՍԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ

Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամն ազդակ հանդիսացավ յուրաքանչյուր երկրի համար իր անցած տնտեսական ուղին վերլուծելու, տնտեսական առաջնահերթությունների համակարգը ձևափոխելու և հետճգնաժամային զարգացումներն ուղղորդելու տեսանկյունից: Իրողություն է, որ ճգնաժամին հաջող դիմակայել են այն երկրները, որոնց տնտեսությունը կողմնորոշված էր պատրաստի արտադրանքի արտահանմանը՝ ուշադրություն սևեռելով վերջինիս կառուցվածքի կատարելագործման խնդիրների վրա: Նկատենք, որ արտաքին առևտրի կառուցվածքի բարելավման նպատակադրումը չի կարող հանգել սոսկ ներմուծման կրճատման և արտահանման ընդլայնման գուտ մերկանտիլիստական հայեցությանը: Խնդիրն ավելի շուտ տնտեսական արդյունավետության տեսանկյունից միջազգային մասնագիտացման համար առավել նպատակահարմար արտադրական ոլորտների բացահայտումն է, իսկ արտաքին առևտրում տնտեսական արդյունավետության «չափման» հիմնական սկզբունքները ձևակերպված են համեմատական առավելության տեսության շրջանակներում: Ինչ խոսք, վիճահարույց է, թե արդյո՞ք նպատակահարմար է, որ այդ սկզբունքների կիրառման արդյունքում արտաքին առևտրի կառուցվածքի «բարելավումը» հանգեցնի առևտրային հաշվեկշռի պակասուրդի մեծացման: Այնուամենայնիվ, շուկայական տնտեսության օրինաչափությունները թելադրում են առաջնորդվել տնտեսական արդյունավետության չափորոշիչներով, քանզի գոնե տեսականորեն երաշխավորում են որոշակի հավասարակշռություն:

Անդրադառնալով Ռիկարդոյի հարաբերական ծախսերի սկզբունքին և փորձենք գնահատել ՀՀ տնտեսության համեմատական առավելություններն այդ տեսանկյունից: Աղյուսակ 1-ում ներկայացված են աշխատուժի արտադրողականության ցուցանիշներն՝ ըստ տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի: Համեմատելով աշխատուժի արտադրողականությունը արտադրական ոլորտներում, դժվար չէ եզրակացնել, որ արտաքին առևտրի ներկա կառուցվածքը հիմնականում պայմանավորվել է աշխատուժի արտադրողականությամբ: Աշխատուժն ավելի արտադրողական է հանքարդյունաբերությունում և մետաղագործական արդյունաբերությունում, որոնք էլ հենց ներկայումս ապահովում են արտահանման հիմնական

մասը: Բարձր արտադրողականության ցուցանիշ ունի նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտը, որի բաժինն արտահանման մեջ, սակայն, ընդամենը 5.5% է: Աշխատուժի արտադրողականությամբ երրորդ տեղում սննդադրյունաբերության ոլորտն է, ինչն, ըստ ամենայնի, նույնպես արտահանման ուղղությունը պայմանավորող հանգամանք է հանդիսացել: Բնականաբար, արտաքին առևտրում համեմատական առավելությունների մասին դատողությունները չեն կարող պայմանավորվել միայն մեկ գործոնով, թեկուզ և այդ գործոնն ամենակարևորը լինի, բացի այդ աշխատուժի որակական հատկանիշների գնահատումը պարզ թվային հարաբերություններով չի կարող լրիվ տեղեկատվություն պարունակել աշխատուժի ներուժային հնարավորությունների վերաբերյալ:

Աղյուսակ 1

Աշխատուժի արտադրողականությունն ըստ ՀՀ տնտեսության ճյուղային կառուցվածքի

Արտադրական ոլորտներ	Թողարկված արտադրանքի ընդհանուր ծավալը (մլրդ դրամ)	Աշխատողների միջին տարեկան թվաքանակը (հազ. մարդ)	Արտադրողականություն ¹
Մետաղական հանքաքարի արդյունահանում	140.1	5.8	24.1
Ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակների արտադրություն	49.9	5.5	9.0
Մետաղագործական արդյունաբերություն	145.4	4.8	30.2
Աղամանդագործություն և ոսկերչություն	9.7	1.0	9.7
Քիմիական արդյունաբերություն	26.9	7.3	3.6
Մեքենաշինություն	15.3	4.0	3.8
Թղթի, թղթե արտադրատեսակների արտադրություն	4.8	0.7	6.9
Փայտանյութի մշակման և փայտե արտադրատեսակների արտադրություն	1.4	0.9	1.5
Մանածագործական արտադրատեսակներ	0.3	0.2	0.06
Հագուստի արտադրություն	3.5	2.0	1.8
Կաշվի, կաշվե արտադրատեսակների արտադրություն	1.0	0.3	3.3
Սննդի արդյունաբերություն	188.2	13.2	14.2
Խմիչքների արտադրություն	69.9	5.3	13.2
Ծխախոտի արտադրություն	19.9	1.7	11.7
Տեղեկ. տեխնոլոգիաների արտադրություն	58.3	4.9	12.0

Երկրների համեմատական առավելությունները գնահատելու համար վերջին տարիներին հաճախ է օգտագործվում 1965թ-ին Բ. Բալասայի կողմից առաջարկված «բացահայտված համեմատական առավելությունների» ինդեքսը, որը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

$RCA = (exp_{ij} / exp_{ij}) / (exp_{iw} / exp_{tw})$, որտեղ i -ն տվյալ ապրանքն է, j -ն տվյալ երկիրն է, t -ն բոլոր ապրանքներն են, իսկ w -ն համաշխարհային շուկան է: Այսինքն՝ այն հավասար է տվյալ երկրի արտահանման մեջ որևէ ապրանքի տեսակարար կշռի և համաշխարհային արտահանման մեջ այդ նույն ապրանքի տեսակարար կշռի հարաբերությանը: Եթե $RCA > 1$, ապա երկիրն ունի համեմատական առավելություն տվյալ ապրանքի գծով, իսկ եթե $RCA < 1$, ապա երկիրն այդ ապրանքի գծով մրցունակ չէ համաշխարհային շուկայում:

Եթե վստահենք AEPLAC՝ Քաղաքական և իրավական խորհրդատվության հայ-եվրոպական կենտրոնի, իրականացրած «Հայաստանի արտահանման մրցունակության վիճակագրական վերլուծությանը»², ապա 2008թ. հայկական 314 անուն ապրանք համաշ-

¹ Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են պետական վիճակագրական տվյալներ՝ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք-2010-ը (էջ259-269), բացառությամբ աղամանդագործության և ոսկերչության ոլորտի աշխատողների թվի, ինչպես նաև՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արտադրական ոլորտի վերաբերյալ տվյալների, որոնց աղբյուրը ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության պաշտոնական ինտերնետային կայքն է www.mineconomy.am:

² Վերլուծությունն իրականացրել է AEPLAC-ի փորձագետ Հ. Մադոյանը, 2010թ: Աղբյուրը՝ www.aeplac.eu կայք:

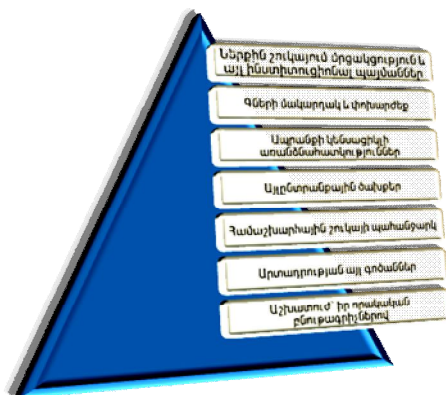
խարհային շուկայում ունեցել է համեմատական առավելություն: Հատկանշական է, որ ցուցանիշը գնահատվել է նաև ԵՄ երկրների հետ արտաքին առևտրի համար և պարզվել է, որ վերոնշյալ 314 ապրանքատեսակներից 188-ը կամ ԵՄ հետ առևտրում չեն ունեցել համեմատական առավելություն (50 դեպք) կամ էլ ընդհանրապես չեն արտահանվել ԵՄ երկրներ (138 դեպք):

Հեղինակի կողմից նույնպես իրականացվել է ՀՀ համեմատական առավելությունների «բացահայտման» փորձ՝ 2010թ UN COMTRADE վիճակագրական տվյալների հիման վրա՝ Հայաստանի արտահանման գրեթե 95%-ը կազմող 25 ապրանքախմբերում (ներդաշնակեցված դասակարգման համակարգով)¹, որոնցից յուրաքանչյուրի տեսակարար կշիռը ՀՀ արտահանման մեջ գերազանցել է 0.5%-ը: Համեմատական առավելություններ բացահայտվել են նշված գրեթե բոլոր ապրանքախմբերում (բացառությամբ դեղագործական մթերքի):

Եթե հիմնվենք նշված վերլուծությունների վրա, ապա Հայաստանը մեծ թվով ապրանքների գծով ունի համեմատական առավելություն, իսկ արտահանման հետ կապված հիմնական խնդիրը պարզապես արտահանման ծավալների մեծացումն է: Ակնհայտ է Բալասայի ինդեքսի օգտագործման մեթոդոլոգիական սխալը՝ համեմատական առավելությունների գնահատման նպատակով: Ինդեքսը հնարավորություն է տալիս հետևել արտահանման դինամիկային և դրա հիման վրա կառուցել արտահանման հետագա բարելավման ճիշտ ռազմավարություն, բայց չի դիտարկում արտահանման կառուցվածքը պայմանավորող գործոնները, արտահանման ներուժ ունեցող, բայց չարտահանվող ապրանքները, անտեսում է տնտեսական արդյունավետության հարցը: Այնինչ, ՀՀ արտահանման կարևոր խնդիրը հենց կառուցվածքի կատարելագործումն է, որն ենթադրում է ներուժային առավելությունների բացահայտում, վերակողմնորոշում դեպի գիտատար, մեծ ավելացված արժեք պարունակող ապրանքների արտադրության ոլորտ:

Անշուշտ, համեմատական առավելությունները պայմանավորող գործոնները բազմաթիվ են, և դրանցից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը տարբեր է արտաքին առևտրի միտումների վրա: Մեր կողմից առանձնացվել են յոթ կարևոր գործոններ (*աշխատուժ, արտադրության այլ գործոններ, համաշխարհային շուկայի պահանջարկ, այլընտրանքային ծախսեր, կենսագիկլի առանձնահատկություններ, գների մակարդակ և փոխարժեք, ներքին շուկայում մրցակցություն և ինստիտուցիոնալ այլ պայմաններ*), և դրանց հիման վրա մշակվել է միջազգային առևտրում երկրների առավելությունների գնահատման նոր մոտեցում, որը ենթադրում է երևույթների բազմատարբերակ գնահատումների հիման վրա ձևավորված ինտեգրալ հայացք: Արտաքին առևտրում երկրի հաջողությունը չի կարող պայմանավորված լինել միայն աշխատուժի արտադրողականությամբ կամ երկրների ռեսուրսապահովվածությամբ, ոչ էլ տեխնոլոգիական առաջընթացի հնարավորություններով, իրականում, այդ հաջողությունը հնարավոր է ապահովել *ինտեգրալ համեմատական առավելությամբ*, ինչը ենթադրում է վերոնշյալ 7 գործոնների և պայմանների բարենպաստ ազդեցություն: Ինտեգրալ համեմատական առավելությունն՝ իր բաղադրիչներով պատկերավոր կարելի է ներկայացնել բուրգի տեսքով (տես գծանկար 1): Բուրգի հիմքում աշխատուժն է, բոլոր հաջորդ շերտերը նախորդի համեմատ փոքր մակերես են զբաղեցնում, ուստի և ավելի քիչ ազդեցություն ունեն ինտեգրալ համեմատական առավելության ձևավորման վրա: Բուրգի գագաթին մրցակցության և այլ ինստիտուցիոնալ պայմանների առկայությունն է, որի մակերեսը թեև ամենավոքորն է, բայց այն, ամենակարևորն է իր ընդհանրացնող նշանակությամբ: Շերտերից յուրաքանչյուրի բացակայության դեպքում բուրգը (ինտեգրալ համեմատական առավելությունը) դադարում է ամբողջական լինելուց, այսինքն՝ նույնիսկ նվազագույն կշիռ ունեցող գործոնի բացա-

Գծանկար 1

¹ Աղբյուրը՝ <http://comtrade.un.org/pb/CommodityPagesNew.aspx?y=2010> կայք:

սակաճ ազդեցությունը կարող է չեզոքացնել այլ գործոնների ազդեցությամբ ձևավորված առավելությունները: Հենց այս հանգամանքն էլ պայմանավորում է նշված գործոնների կարևորությունը և առանձնացումը համեմատական առավելությունների վրա ազդող այլ գործոններից, որոնց ազդեցությունն անուղղակի է և միջնորդավորված:

Այժմ ներկայացնենք այն հիմնական սկզբունքային մոտեցումները, որոնք բխում են ինտեգրալ համեմատական առավելությունների կոնցեպցիայից և պետք է ընկած լինեն ՀՀ արտաքին առևտրի բարելավմանն ուղղված տնտեսական քաղաքականության հիմքում:

✓ Արտահանման ցանկացած աճ չի կարող հանգեցնել երկրի բարեկեցության աճին: Հումքի արտահանումը, օրինակ, տնտեսապես ոչ նպատակահարմար է: Արտահանումը չի կարող ինքնանպատակ լինել. տնտեսական ցանկացած քաղաքականության հիմքում սահմանափակ ռեսուրսներով անսահմանափակ պահանջարկների արդյունավետ բավարարման խնդիրն է: Հայաստանի համար, որը հարուստ չէ բնական ռեսուրսներով, այս խնդրի լուծումն արտաքին առևտրային քաղաքականության համատեքստում պարզապես ենթադրում է տեղական հումքով պատրաստի արտադրանքի թողարկում և արտահանում:

✓ Արտաքին շուկա դուրս գալը չի կարող դիտվել որպես տնտեսական գործունեության վերջնանպատակ: Տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից կարևոր ապրանքատեսակների ներքին պահանջարկը սեփական հնարավորություններով բավարարելու նպատակադրումն ավելի կարևոր է, քան արտահանման միջոցով տեղական արտադրողների եկամուտների հավելումը: Նշված ապրանքների դեպքում արտաքին շուկան պետք է երկրորդային դիտվի՝ ներքին շուկայի համեմատությամբ, այսինքն՝ պետք է արտահանել միայն այն ապրանքները, որոնց ներքին պահանջարկը հիմնականում բավարարված է: Հակառակ դեպքում՝ ստացվում է, որ երկրի սակավ ռեսուրսներն ուղղվում են օտարերկրյա պահանջարկի բավարարմանը: Փաստորեն, արդյունավետ արտահանումը պիտի ենթադրի ոչ միայն ծախսերի ու օգուտների պարզ քանակական համադրում, այլ նաև սուբյեկտիվ առաջնահերթությունների հաշվառում:

✓ Եթե որևէ ոլորտում պետական աջակցության հիմնավորված անհրաժեշտություն կա, ապա այն չի կարող համարվել ինտեգրալ համեմատական առավելություն ունեցող: Շուկայական տնտեսությունում պետական աջակցությունն արդարացվում է միայն այն ոլորտներում, որտեղ սահմանային բարձր ծախսերը սահմանափակում ռեսուրսների հոսքը ոլորտ և խոչընդոտում ներդրումների իրականացմանը, թեև դրանց նշանակությունը մեծ է ներքին պահանջարկի բավարարման առումով:

✓ Ինտեգրալ համեմատական առավելությունների վրա պետության ներգործությունը պետք է սահմանափակվի ձեռնարկատիրության զարգացման համար անհրաժեշտ իրավական և ինստիտուցիոնալ դաշտի և զարգացած ենթակառուցվածքների ապահովմամբ (նկատենք, որ սա բուրգի գագաթում գտնվող գործոնն է), գիտակրթական համակարգի վրա ներգործությամբ (բուրգի հիմքում գտնվող գործոնի վրա ազդելու արդյունավետ ձև է), ինչպես նաև՝ ազգային և տնտեսական անվտանգությունից բխող միջոցառումներով,

✓ Հմուտ շուկայագետները կարող են ազդել համաշխարհային պահանջարկի գործոնի վրա՝ նպաստելով ինտեգրալ համեմատական առավելությունների իրացմանը, իսկ նորարարական ունակություններով, համարձակ նախաձեռնություններին պատրաստակամ գործարարների առկայությունը (ինչը հնարավոր է միայն կրթության և գիտության զարգացման պայմաններում) ապրանքների կենսացիկլի սկզբնական փուլերում արտադրության կազմակերպման հնարավորություն է ընձեռում, այսինքն՝ նախապայման՝ գիտատար ապրանքների արտադրության և արտահանման համար, ուստի, շեշտադրում պետք է կատարել երկրում գիտակրթական մակարդակի բարձրացման վրա:

✓ Տնտեսության առավելությունների վերաբերյալ խորհրդային տարիներին ձևավորված պատկերացումները հարկ է ենթարկել արդյունավետության նոր չափանիշների: Ինչպես գիտենք, ՀՀ համեմատական առավելությունները հաճախ նույնացվում են խորհրդային տարիների տնտեսական ձեռքբերումների հետ, իսկ ձեռնարկատիրությունը հաճախ կառչում է հենց այն ոլորտներից, որոնք երբևէ հաջողություն են ունեցել միջազգային շուկայում: Այնինչ, խորհրդային տնտեսական համակարգի հիմքում գերազանցապես քաղաքական

գործոններ էին, և համեմատական առավելությունների ձևավորման անհրաժեշտություն ու հիմքեր չկային

Ելակետ ունենալով նշված սկզբունքները և կատարված վերլուծության արդյունքները, փորձենք ուրվագծել ՀՀ արտահանման կառուցվածքի բարելավման հեռանկարները:

Ինտեգրալ համեմատական առավելություններն առավել ակնառու են *տեղեկատվական տեխնոլոգիաների* արտադրական ոլորտում՝ պայմանավորված գիտակրթական զգալի ներուժով, ռեսուրսային ապահովվածության նվազագույն պահանջով, համաշխարհային շուկայում զգալի պահանջարկով, այլընտրանքային ցածր ծախսերով, կենսագիլի նպաստավոր փուլով և ինստիտուցիոնալ բավարար պայմաններով: Բայց այդ առավելությունները գործնական հաջողությունների վերածելու նպատակով անհրաժեշտ է նախ բարելավել գիտակրթական համակարգը: ՏՏ ոլորտն արագ փոփոխվող ոլորտ է, և կրթական համակարգը պետք է անհրաժեշտ ճկունություն ունենա փոփոխություններին արձագանքելու համար: Ոլորտին առնչվող կարևոր խնդիր է այն, որ արտադրված բարձր տեխնոլոգիական արտադրանքը հիմնականում արտահանվում է, և ոլորտի զարգացումից ակնկալվող դրական էքստերնալները (ՏՏ-երի համատարած օգտագործումը հանգեցնում է բիզնեսի և պետական կառավարման ոլորտում արդյունավետության աճի) լավ չեն դրսևորվում: Պետությունը պետք է որոշակի լծակներով (օրինակ՝ պետական պատվերների միջոցով) արտադրանքի մի մասն իրացնի երկրի ներսում: Այս դեպքում ոլորտի զարգացումն իսկապես կհանգեցնի երկրի բարեկեցության աճին:

Մեքենաշինության ոլորտում ինտեգրալ համեմատական առավելությունները նկատելի են առավել *գիտատար և նվազ նյութատար ենթաճյուղերում*, որոնց զարգացման վրա քիչ է անդրադառնում ռեսուրսային ապահովվածության գործոնը: Ընդ որում, որոշիչ են ցածր այլընտրանքային ծախսերը, քանի որ տնտեսության հետագա զարգացումը գերազանցապես պայմանավորված է հենց այս ոլորտի զարգացմամբ, որը առաջինը կրելով գիտատեխնիկական առաջընթացի ազդեցությունը շրջալսական ռեակցիայով այն տեղափոխում է տնտեսության մյուս ճյուղեր՝ էապես նպաստելով դրանց զարգացմանը, թեև այստեղ նույնպես առկա է բարձրորակ աշխատուժի կրճատված վերարտադրության խնդիրը: Միաժամանակ, եթե ՏՏ ոլորտում ներդրումների ներգրավման խնդիր գրեթե չկա, ապա մեքենաշինության ոլորտում այդ խնդիրը կա, քանի որ անկախ զարգացման նախադրյալների առկայությունից, ձեռնարկատիրությունն այն չի դիտում որպես հեռանկարային ոլորտ: Պետական նախաձեռնությամբ ոլորտի (և ոչ միայն այս ոլորտի) տնտեսական առավելությունների վերաբերյալ տեղեկատվության պարբերաբար հրապարակումն, անշուշտ, կփոխի գործարարների անտաքբերությունը ոլորտի նկատմամբ: Ինչ վերաբերում է հայկական ապրանքների նկատմամբ համաշխարհային ոչ բարձր պահանջարկին, ապա այդ խնդիրը նույնպես լուծելի է՝ ճիշտ շուկայավարման մեթոդների օգնությամբ:

Հաջորդ ոլորտը որտեղ կարելի է պնդել, որ առկա են ինտեգրալ համեմատական առավելություններ, *թեթև արդյունաբերությունն* է, հատկապես եթե հաշվի ենք առնում, որ երկրում առկա են բրդի, բամբակի, մետաքսի սեփական արտադրություն հիմնելու նախադրյալներ: Իդեալ, նման արտադրությունների նախադեպեր Հայաստանում եղել են, ընդ որում՝ բավական հաջող: Որոշ ապրանքների ինտեգրալ համեմատական առավելության վերլուծությունը հիմնականում հաստատում է այդ ապրանքների արտահանման ներկա իրողության հիմնավորվածությունը: Առավելություններն առավել ակնառու են *ձեռագործ գորգերի* արտադրությունում, քիմիական, արհեստական թելերից ու մանրաթելերից արտադրանքի, տրիկոտաժե և տեքստիլ հագուստեղենի արտադրությունում: Ընդհանրապես, հանդիսանալով փոքր ձեռնարկատիրության զարգացման յուրօրինակ բնական միջավայր (հատկապես՝ անհատական բացառիկ արտադրատեսակների թողարկման համար), թեթև արդյունաբերությունը պետք է համարվի զարգացման համար առավել նախընտրելի ոլորտ, քանզի ճկունության շնորհիվ կարող է տնտեսական արդյունավետություն ապահովել: Բացի այդ, թեթև արդյունաբերությունը չափազանց մեծ կարևորություն ունի սոցիալական հարթությունում առկա խնդիրների մեղմացման հարցում, հատկապես կապված կանացի աշխատուժի զբաղվածության ապահովման հետ: Ընդգծենք նաև, որ տնտեսության այս ճյուղում կարևոր է նաև ներմուծման փոխարինումը: Ներքին շուկայում տեղական արտադրանքի առաջարկն,

անշուշտ, կյուծի էժան և անորակ արտասահմանյան (առավել հաճախ՝ թուրքական) արտադրանքի ստվերային ներմուծման հարցը: Ուշադրության է արժանի նաև այն, որ թեթև արդյունաբերական ձեռնարկությունների «աշխատանքային օրակարգը» պատվիրվում է արտասահմանից, իսկ այդ պատվերները սովորաբար պատահական բնույթի են լինում: Մեր կարծիքով, միայն տեղական սպառողական շուկային կողմնորոշված արտադրությունները (որոնց համար արտաքին շուկան միայն մասշտաբի էֆեկտ ընձեռող գործոն է) կարող են հաջողություն և կայուն պահանջարկ ունենալ ներքին և արտաքին շուկաներում:

Ագրոարդյունաբերության ոլորտի ինտեգրալ համեմատական առավելությունները, որոնք պայմանավորված են համաշխարհային շուկայում էկոլոգիապես մաքուր արտադրանքի նկատմամբ մեծ պահանջարկով, ոլորտում աշխատուժի բարձր արտադրողականությամբ և այլընտրանքային ցածր ծախսերով, այնուամենայնիվ, նույնպես լիակատար չեն օգտագործվում: Հրատապ են գյուղատնտեսական վարկերի դժվար հասանելիության, տրանսպորտային ենթակառուցվածքների բարելավման, գյուղատնտեսական հարաբերությունները կարգավորող ինստիտուցիոնալ պայմանների հստակեցման խնդիրները: Եթե վերջին երկու խնդիրների լուծման պարտականությունը պետական մարմինների վրա է, ապա առաջին խնդրի լուծմանը պետությանը կարող է նպաստել միայն անուղակիորեն (օրինակ, վարկերի վերադարձման պետական երաշխիքներ տրամադրել կամ գյուղատնտեսությունում կորուստների ռիսկերը նվազեցնելու այնպիսի միջոցառումներ ձեռնարկել, ինչպիսին է հակակարկտային համակարգերի ներդրումը): Ոլորտում առկա են այլ խնդիրներ ևս, որոնց լուծումը, սակայն, չի տանի արտահանման ծավալների աճի, գուցե, նույնիսկ՝ հակառակը: Դրանցից առաջինը դարձյալ առնչվում է տեղական սպառողների շահերի պաշտպանությանն, իսկ մյուսը՝ բարձորակ աշխատուժը գյուղատնտեսական աշխատանքներում օգտագործելուն, ինչը տնտեսապես աննպատակահարմար է: Եթե, օրինակ, բացարձակ առավելություն ունեցող այնպիսի ապրանքն, ինչպիսին հայկական ծիրանն է, պետք է հիմնականում արտահանվի, և դրա արդյունքում ներքին շուկայում առաջարկը գերազանցող պահանջարկը բարձր գներ ձևավորի, ապա այս պայմաններն անտեսող արտաքին առևտուրը չի կարող արդյունավետ կառուցվածք ունենալ:

Քիմիական արդյունաբերության ոլորտում ինտեգրալ համեմատական առավելություններ կան «փոքր քիմիայի» ենթաճյուղում՝ դեղորայքի և վիտամինների, անօրգանական քիմիական միացությունների, գունատու նյութերի, արհեստական ներկերի, պոլիմերային նյութերից իրերի և արհեստական կորունդի արտադրությունում՝ ռեսուրսային ապահովվածության (կամ նվազ ռեսուրսատարության՝ դեղագործության ենթաճյուղում), այլընտրանքային ցածր ծախսերի և համաշխարհային շուկայի պահանջարկի որոշիչ ազդեցությամբ: Ոլորտի առավելությունների վերաբերյալ եզրակացություններն հակասականն են: Դրանք չեն հիմնավորում արտահանվող հիմնական ապրանքների (արհեստական կաուչուկ, պլաստմասսե իրեր, ավտոդողեր, ռետինե այլ իրեր) արտահանման նպատակահարմարությունը ժամանակակից պայմաններում: Ուստի, խնդիր է առաջանում հրաժարվել նախկինից պահպանված խոշոր արդյունաբերական միավորումներից և առավելություններից, որոնք հնարավոր էին քաղաքական գործոնի գերակշիռ ազդեցությամբ: Մյուս կողմից, այդ խոշոր ընկերություններն ապահովում են քիմիական մյուս ենթաճյուղերի նորմալ գործունեությունը: Ամեն դեպքում, նպատակահարմար է գիտական մեծ բաղադրիչով փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացումը՝ շուկայի փոփոխություններին արագ արձագանքելու հնարավորությամբ: Լրացուցիչ հիմնավորում է այն, որ քիմիական արտադրանքի ավելի քան 63%-ն արտադրվում է «Նաիրիտ» գործարանում՝ ներկրվող գազի հիման վրա, որը բավական թանկ է, իսկ տեղական հումքի (կրաքար, պղնձարդյունաբերության թափոններ) վրա հիմնված արտադրությունները (ազոտական պարարտանյութերի, ծծմբաթթվի և այլն) չնչին բաժին են կազմում: Հատկանշական է, որ ոլորտի որոշ ենթաճյուղեր պետական անհիմն հովանավորչության տակ են (պլաստմասսե իրերի, ավտոդողերի և ռետինե այլ իրերի ներմուծման ժամանակ գանձվում է 10% մաքսադրույք): Մեր կարծիքով, քիմիական միակ ենթաոլորտը, որտեղ պետական ուղղակի միջամտության անհրաժեշտություն կա, դեղորայքի արտադրությունն է և ներմուծման վերահսկողությունը:

Ինտեգրալ համեմատական առավելությունների առկայությունը չի հիմնավորվում ադամանդագործության և լեռնամետալուրգիական ոլորտներում: Թեև որոշ ապրանքների արտահանումը կարելի է նպատակահարմար դիտել, ընդհանուր առմամբ, այս ոլորտներում մասնագիտացումը հեռանկարային չէ, համեմայնդեպս ներկա միտումներով: Նկատենք, որ նշված երկու ոլորտների արտահանումը միասին կազմում է արտահանման ավելի քան 50%-ը: Նույնիսկ չափազանց մեծ ռեսուրսային հնարավորություններ ունեցող երկրներն իրենց թույլ չեն տալիս հումքի ուղղակի արտահանում այն դեպքում, երբ երկրում առկա է դրանց նկատմամբ պահանջարկ և իրացման լայն հնարավորություններ: Ինչ վերաբերում է ադամանդագործության և ոսկերչության ոլորտին, ապա այստեղ մասնագիտացումը պետք է ընթանա ավելի շուտ ոսկերչական իրերի, քան ադամանդի վերամշակման արտադրությունում, քանի որ այդ ենթաճյուղում առկա են առավելություններ աշխատուժի որակի, հումքային ներուժի, արտաքին շուկայում բարձր պահանջարկի և մյուս գործոնների առումով: Վերամշակված ադամանդի արտահանումը կարող է նպատակահարմար համարվել միայն այն դեպքում, երբ հիմնական արտադրանքը ծառայի ոսկերչության և հարակից արտադրությունների զարգացմանը: Բացի այդ, անհրաժեշտ է վերամշակված ադամանդը ոչ թե որպես հումք վերադարձնել մատակարարներին, այլ վաճառել այն միջազգային շուկայում տվյալ պահին ձևավորված գներով: Հակառակ դեպքում ստացվում է, որ Հայաստանը ոչ թե ադամանդ է արտահանում, այլ էժան աշխատուժ:

Իհարկե, «տնտեսական սկզբունքները հեշտությամբ չեն ենթարկվում սուբյեկտիվ ցանկությունների չափումներին»¹: Բայց համապատասխան հիմնավորումների առկայությունն ավելի, քան բավարար է, սուբյեկտիվ գործոնը նշանակալի համարելու համար, հատկապես, երբ խոսքը վերաբերում է ազգային տնտեսության առաջնահերթություններին: Ինչ խոսք, անհնար է անմիջապես հրաժարվել արտահանման 2/3-ն ապահովող արտադրություններից, ուստի, հարկ է աստիճանաբար դրանք ուղղորդել առավելապես ներքին պահանջարկի բավարարմանը և «համեմատական առավելություն չունեցող» արտադրություններից անցնել «համեմատական առավելություններ ունեցող» արտադրություններին:

ԼԵՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.*

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՍՈՅՆՔՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀՀ տնտեսական քաղաքականության շուկայական կողմնորոշման արդյունքում, ագրարային ոլորտում ձևավորվել են ազատական տնտեսական հարաբերություններ:

Մեփականության և տնտեսավարման բազմաձևությունը, ապրանքների և գների ազատականացումը, պետության աջակցության սահմանափակության պայմաններում, հիմք ընդունելով գյուղատնտեսական ոլորտի առանձնահատկությունները, առավել իրական է արտահայտվում յուրաքանչյուր տարածաշրջանի և արտադրող սուբյեկտի մրցակցային հնարավորությունների անհավասարությունը:

ՀՀ անկախ պետության հաստատումից հետո, նոր սահմանադրության 104 հոդվածով, որպես վարչատարածքային միավորներ, սահմանվել են մարզերը և համայնքները: Առանձնացված են 10 մարզեր, իսկ դրանց կազմում 925 համայնք: Երևան քաղաքը նույնպես ունի համայնքի կարգավիճակ 12 թաղային համայնքներով:

Հանրապետության գյուղական համայնքների միջև առկա են էական տարբերություններ, որոնք պայմանավորված են բնակչության թվաքանակով, իրենց պատկանող հողատարածք-

¹ Ռ.Ն. Սարինյան, Արդի հայ տնտեսագիտության տեսություն, Երևան, 2003, էջ 82: